

ЕКОНОМІКА ТА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

DOI: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2026.3.8>

УДК 631.52:631.53:338.43:347.77(477)

JEL Classification: Q16, Q18, O34, O33

Захарчук О.В.,
*д-р екон. наук, професор, член-кореспондент НААН, завідувач відділу
інвестиційного та матеріально-технічного забезпечення,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1734-1130>,
ННЦ «Інститут аграрної економіки», м. Київ,*
Мельник С.І.,
*д-р екон. наук, професор, директор,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5514-5819>,
Український інститут експертизи сортів рослин, м. Київ,*
Вишневецька О.В.,
*канд. екон. наук, старша наукова співробітниця, провідна наукова
співробітниця відділу інвестиційного та матеріально-технічного забезпечення,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0978-2603>,
ННЦ «Інститут аграрної економіки», м. Київ,*
Ткачик С.О.,
*канд. с.-г. наук, завідувачка сектору науково-правового забезпечення
законопроектної роботи,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1403-0000>,
Український інститут експертизи сортів рослин, м. Київ*

СЕЛЕКЦІЯ, СОРТОВИВЧЕННЯ ТА НАСІННИЦТВО УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА НАСЛІДКИ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН

Zakharchuk O.V.,
*dr.sc.(econ.), professor, corresponding member of the NAAS,
head at the department of investment and material and technical support,
NSC "Institute of Agrarian Economics", Kyiv,*
Melnyk S.I.,
*dr.sc.(econ.), professor, director,
Ukrainian Institute of Plant Variety Examination, Kyiv,*
Vyshnevetska O.V.,
*cand.sc.(econ.), senior researcher, leading researcher at the department
of investment and material and technical support,
NSC "Institute of Agrarian Economics", Kyiv,*
Tkachyk S.O.,
*cand.sc.(agr.), head of the sector of scientific and legal support of draft legislation,
Ukrainian Institute of Plant Variety Examination, Kyiv*

PLANT BREEDING, VARIETY EVALUATION AND SEED PRODUCTION IN UKRAINE: CURRENT DEVELOPMENT TRENDS AND THE IMPACT OF LEGISLATIVE CHANGES

Постановка проблеми. Селекція, сортовивчення та насінництво формують основу інноваційного розвитку аграрного сектору та виступають ключовими чинниками забезпечення продовольчої безпеки держави. В умовах воєнних викликів, кліматичних змін та поглиблення

євроінтеграційних процесів значення якісного сортового і насінневого забезпечення сільськогосподарського виробництва суттєво зростає. Водночас сучасний розвиток галузі характеризується посиленням залежності від насіння іноземної селекції, скороченням частки вітчизняних сортів у структурі сортових ресурсів, недостатнім рівнем використання кондиційного насіння та зниженням економічної мотивації до здійснення селекційної діяльності.

Додатковим чинником впливу на функціонування галузі стали останні законодавчі зміни у сфері охорони прав на сорти рослин, державної реєстрації сортів та насінництва. Незважаючи на їхню спрямованість на гармонізацію національного законодавства із законодавством Європейського Союзу, окремі нововведення породжують дискусії щодо забезпечення належного рівня сортовипробування, захисту прав селекціонерів, механізмів справляння роялті та ефективності державного контролю за обігом насіння. За таких умов виникає потреба в комплексній оцінці впливу законодавчих трансформацій на розвиток селекції, сортовивчення та насінництва, визначенні існуючих проблем і розробленні науково обґрунтованих напрямів їх вирішення.

Саме необхідність забезпечення балансу між адаптацією національного законодавства до європейських вимог, захистом інтересів вітчизняних селекціонерів та зміцненням насінневої безпеки держави обумовлює актуальність і наукову значущість даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку селекції, сортовивчення та насінництва є предметом наукових досліджень багатьох вітчизняних і зарубіжних учених, оскільки ефективне функціонування цих сфер визначає рівень продовольчої безпеки держави, конкурентоспроможність аграрного виробництва та інноваційний розвиток агропромислового комплексу.

У працях О. Захарчука [3; 15; 16], О. Вишневецької [3] та С. Ткачик [3; 16] досліджено економічні аспекти функціонування ринку насіння, інноваційно-інвестиційні механізми розвитку селекції та насінництва, а також напрями підвищення конкурентоспроможності вітчизняного насінневого комплексу. С. Мельником розроблено науково-методичні підходи до формування системи сортовипробування та розвитку сортових ресурсів. У роботах О. Захарчука, С. Ткачик, Т. Мацибори [16] та інших учених проаналізовано сучасні тенденції, виклики і загрози функціонуванню системи насінництва України, зокрема питання імпортозалежності насінневого ринку, скорочення частки вітчизняної селекції та необхідність удосконалення державної політики підтримки галузі.

Правові аспекти охорони прав на сорти рослин, захисту інтелектуальної власності та адаптації національного законодавства до європейських норм висвітлені у працях Д. Лонга, П. Рея, В. Жарова [4], В. Матвійця, Л. Абрамик [8], С. Ткачик та інших дослідників. Науковцями обґрунтовано підходи до вдосконалення механізмів правового захисту селекційних досягнень, державної реєстрації сортів рослин та регулювання комерційного обігу насіння.

Останні дослідження свідчать про посилення впливу законодавчих трансформацій на функціонування системи сортовивчення та насінництва. Особливу увагу приділено питанням гармонізації українського законодавства з вимогами Європейського Союзу, державної науково-технічної експертизи сортів рослин, сертифікації насіння, забезпечення прав селекціонерів та збереження національного селекційного потенціалу в умовах воєнних викликів. Водночас більшість наявних досліджень зосереджена переважно на окремих економічних або правових аспектах функціонування галузі.

Незважаючи на значний науковий доробок, недостатньо дослідженими залишаються наслідки останніх законодавчих змін для розвитку селекції, сортовивчення та насінництва, їхній вплив на систему державного сортовипробування, насінневу безпеку держави, конкурентоспроможність вітчизняної селекції та реалізацію прав інтелектуальної власності на сорти рослин. Потребують подальшого наукового обґрунтування напрями вдосконалення нормативно-правового забезпечення галузі з урахуванням євроінтеграційних процесів, сучасних викликів продовольчій безпеці та необхідності зміцнення позицій національного насінництва.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити сучасний стан і тенденції розвитку селекції, сортовивчення та насінництва України в умовах трансформації нормативно-правового забезпечення, оцінити вплив законодавчих змін на функціонування галузі та обґрунтувати напрями удосконалення державного регулювання з урахуванням сучасних викликів європейської інтеграції, воєнного стану та забезпечення продовольчої безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із ключових елементів функціонування системи селекції, сортовивчення та насінництва є державна реєстрація сортів рослин, яка забезпечує правові передумови для їх комерційного використання та поширення на території України. Саме механізм державної реєстрації виступає важливим інструментом регулювання ринку насіння, захисту прав селекціонерів і формування національних сортових ресурсів. У зв'язку з цим оцінка структури та динаміки Державного реєстру сортів рослин дозволяє визначити основні тенденції розвитку вітчизняної та іноземної селекції, а також виявити наслідки сучасних законодавчих трансформацій для функціонування галузі.

Комерційний обіг сортів можливий лише за умови його внесення до Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні (далі – Реєстр) [10; 14]. Цей офіційний перелік на початку другого кварталу 2026 року налічував 9738 сортів, з яких 5876 – це сорти іноземної селекції, 3862 – української. Аналіз Реєстру за останні 10 років дав змогу виявити збільшення кількісного складу сортових ресурсів. Водночас встановлено зниження частки сортів вітчизняної селекції (рис. 1).

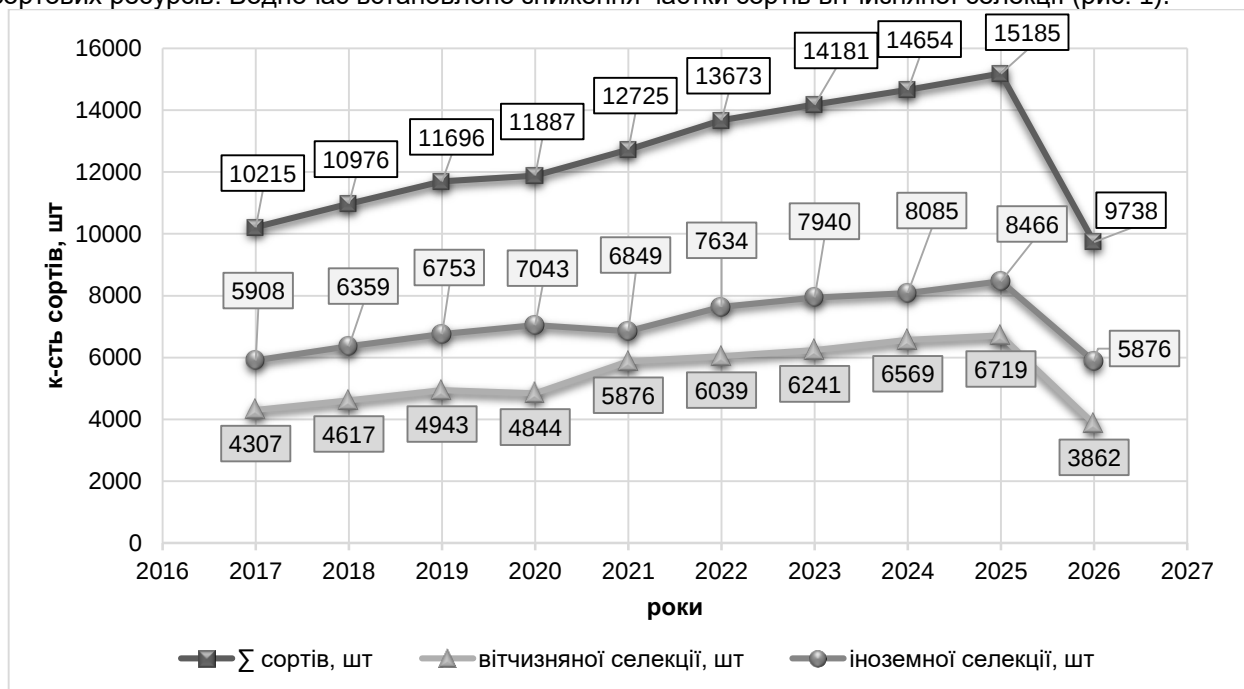

Рис. 1. Динаміка формування сортових рослинних ресурсів упродовж 2017–2026 рр.

Джерело: побудовано за даними реєстру сортів рослин [6]

Як свідчать дані рис. 1, упродовж останнього десятиріччя відбувалося поступове нарощування загальної кількості сортів у Державному реєстрі сортів рослин, придатних для поширення в Україні. Водночас у 2025 році зафіксовано суттєве скорочення кількості сортів як вітчизняної, так і іноземної селекції. Основною причиною цього стала проведена перевірка наявності первинного насінництва сортів, внесених до Реєстру, а також несплата окремими правовласниками зборів за підтримання чинності майнових прав інтелектуальної власності на сорти рослин. У результаті протягом третього кварталу 2025 року з Реєстру було виключено 35,9 % сортів рослин.

Виявлені тенденції засвідчують відсутність цілісної державної концепції формування та розвитку сортових ресурсів країни. Додатковим чинником, що впливає на структуру Реєстру та систему сортовивчення, стали зміни до законодавства у сфері охорони прав на сорти рослин. Зокрема, відповідно до частини третьої статті 12 Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» [9; 11], спрощено процедуру допуску на ринок сортів, які вже зареєстровані в країнах Європейського Союзу та США. Внаслідок цього 978 сортів отримали доступ до українського ринку без проведення повного циклу кваліфікаційної експертизи в єдиних ґрунтово-кліматичних умовах та за уніфікованими критеріями оцінювання.

З одного боку, такі зміни сприяють розширенню асортименту сортів, доступних для товаровиробників, а з іншого – знижують рівень інформаційного забезпечення користувачів щодо їх господарсько-цінних ознак, адаптивності та продуктивності в умовах України. Крім того, державним бюджетом недоотримано близько 8,5 млн грн надходжень від виконання відповідних досліджень.

Не менш дискусійними є зміни, внесені до частини шостої статті 20 Закону України «Про охорону прав на сорти рослин», якими фактично дозволено реєстрацію гібридів без подання для дослідження батьківських компонентів. Такий підхід суперечить усталеній міжнародній практиці проведення експертизи на однорідність і стабільність гібридів та істотно обмежує можливості їх об'єктивного оцінювання. За період дії зазначених законодавчих норм у 2023–2025 роках було зареєстровано 1644 гібриди без проведення повноцінної оцінки їх однорідності. Внаслідок цього Український інститут експертизи сортів рослин не здійснив дослідження майже 3 тис. батьківських компонентів, а недоотримані кошти лише за проведення однорічного циклу відповідних досліджень оцінюються у 19,8 млн грн коштів державного бюджету. Детальні результати щодо кількості зареєстрованих гібридів без надання батьківських компонентів наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Кількість гібридів с-г. культур, які проходили випробування у 2023–2025 р.

Культура/група культур	Кількість гібридів, що досліджувалися		
	2023	2024	2025
кукурудза	274	237	163
соняшник	151	149	131
ріпак	161	117	64
зернові колосові	74	65	58
Всього	660	568	416
Σ за 2023–2025	1644		
Недоотримана плата (сплата за батьківські компоненти)	(1644×2)×6035 =19,8 млн		

Джерело: розраховано за даними Українського інституту експертизи сортів рослин

Слід зауважити, що частиною 2 ст. 56 Регламенту Ради 2100/94/ЄС [14] передбачено, що будь-які технічні експертизи проводяться відповідно до «методик випробувань, виданих Адміністративною Радою, і до будь-яких інструкцій Бюро». Методиками Міжнародного союзу з охорони нових сортів рослин (УПОВ) з експертизи відповідних ботанічних таксонів на відмінність, однорідність та стабільність передбачено надання в обов'язковому порядку батьківських компонентів для цілей експертизи. Тому внесена норма суперечить міжнародному законодавству в сфері охорони прав на сорти рослин та стає серйозною перешкодою до проведення наступного етапу поширення сорту – сертифікації насіння [7; 14].

На сьогоднішній день Україна відстає від інших європейських країн використанням нових сортів в частині забезпечення виробничих посівів якісним сертифікованим насінням вищих категорій.

Законодавці в новій редакції ЗУ «Про охорону прав на сорти рослин» виділили окремою категорією сорти суспільного надбання та загальнопоширені сорти [11]. Також абзацом 3 частини 1 статті 42 встановили, що збір за підтримання чинності майнового права на поширення сорту, цієї категорії сортів, сплачується одноразово, тільки за перший рік підтримання чинності майнового права на поширення сорту, наступний за роком державної реєстрації сорту. При цьому авторами змін до закону вчергове не враховано положення міжнародного законодавства, зокрема статті 9 Регламенту 1239/95/ЄС, де зазначено, що «Бюро стягує із власника права на сорти рослин Співтовариства збір за кожний рік, протягом якого зберігається право на сорти рослин Співтовариства, ...» [12].

Міжнародна практика не передбачає спрощення або скасування сплати зборів за підтримання чинності майнових прав на поширення сорту, оскільки саме ці кошти є одним із основних джерел фінансування перевірки збереженості сортів. З огляду на значні обсяги контрафактного та фальсифікованого насіння на українському ринку, скорочення фінансування таких перевірок може негативно вплинути на ефективність державного контролю за відповідністю ознак і властивостей сортів характеристикам, зафіксованим під час їх державної реєстрації.

Станом на початок другого кварталу 2026 року до Державного реєстру сортів рослин, придатних до поширення в Україні, було внесено 97 сортів суспільного надбання та загальнопоширених сортів [6]. Несплата щорічних зборів за підтримання чинності майнового права на поширення сорту призводить до недоотримання експертним закладом коштів державного бюджету в обсязі від 0,9 до 2,5 млн грн щорічно залежно від строку перебування сорту в Реєстрі. Відсутність відповідного фінансового забезпечення обмежує можливість належного виконання покладених функцій щодо перевірки збереженості сортів. Це створює ризики неналежного контролю за сортовими та посівними якостями насіння і садивного матеріалу та може негативно вплинути на забезпечення стабільності системи правової охорони сортів рослин.

Водночас ефективність системи охорони прав на сорти рослин безпосередньо пов'язана зі станом розвитку насінництва, яке забезпечує практичну реалізацію результатів селекційної діяльності. Насінництво виступає ключовою ланкою відтворення генетичного потенціалу сортів і визначає рівень продуктивності сільськогосподарського виробництва, якості продукції та конкурентоспроможність аграрного сектору.

У 2021–2025 роках насінницька галузь України функціонувала в умовах значних воєнних, економічних та логістичних викликів. Повномасштабна військова агресія, порушення традиційних логістичних маршрутів, зростання виробничих витрат та кліматичні ризики істотно вплинули на обсяги виробництва й структуру ринку насіння. За експертними оцінками, загальний обсяг ринку насіння в Україні становить близько 2,7 млрд дол. США, з яких лише близько 1,0 млрд дол. США припадає на кондиційне насіння, тоді як близько 1,7 млрд дол. США становить насіння для власних потреб господарств [5; 16].

Проведений аналіз дозволяє виокремити низку системних проблем розвитку насінництва в Україні. По-перше, продовжує знижуватися частка сортів вітчизняної селекції при одночасному розширенні виробництва насіння іноземної селекції, особливо у сегменті кукурудзи та інших високорентабельних культур. По-друге, значна частина насіння стратегічно важливих культур, зокрема кукурудзи, соняшнику, ріпаку, цукрових буряків та овочевих культур, залишається імпортозалежною. По-третє, спостерігається скорочення внутрішнього виробництва насіння окремих зернових, олійних та овочевих культур вітчизняної селекції. По-четверте, за відсутності дієвих механізмів державної підтримки селекції та насінництва існують передумови для подальшого посилення залежності від імпортного насіннєвого матеріалу.

У зв'язку з цим, особливого значення набуває оцінювання сучасного стану виробництва кондиційного насіння основних сільськогосподарських культур, результати якого наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Виробництво кондиційного насіння основних сільськогосподарських культур в Україні у 2025 році (добазове, базове та сертифіковане)

Культури	Насіння української селекції, тис. тонн	Насіння іноземної селекції, тис. тонн			Всього сертифіковано насіння, тис. тонн	Частка насіння української селекції, %
		ввезено з-за меж України	вироблено в Україні	Всього		
Озима пшениця	38,6	0,9	44,0	44,9	83,5	46,2
Ярий ячмінь	3,6	0,1	7,2	7,3	10,9	33,0
Озимий ячмінь	2,9	0,1	8,5	8,6	11,5	25,2
Кукурудза	25,3	20,6	66,0	86,6	111,9	22,6
Озиме жито	0,5	0,8	2,7	3,5	4,0	11,7
Всього зернових	70,9	22,5	128,4	150,9	221,8	32,0
Соя	1,2	0,6	22,4	23,0	24,2	5,0
Озимий ріпак	0,3	6,4	0,0	6,4	6,7	4,5
соняшник	3,0	20,8	9,8	30,6	33,6	8,9
Всього олійних	4,5	27,8	32,2	60,0	64,5	7,0
Всього зернових та олійних	75,4	50,3	160,6	210,9	286,3	26,3
Цукровий буряк	-	0,6	0,1	0,7	0,7	0

Джерело: розраховано за даними [13]

Дані табл. 2 та 3 свідчать про суттєві структурні відмінності у виробництві кондиційного насіння окремих сільськогосподарських культур залежно від походження селекційного матеріалу. Вітчизняна селекція зберігає провідні позиції у виробництві насіння зернових колосових та окремих нішевих культур, які мають важливе значення для забезпечення внутрішнього продовольчого ринку. Насамперед це стосується пшениці, ячменю, гречки та проса.

Проведений аналіз показує, що у 2025 році частка насіння вітчизняної селекції у загальному обсязі виробництва сертифікованого насіння становила 26,3 %. Водночас у сегменті високорентабельних культур спостерігається значна перевага сортів і гібридів іноземної селекції. Зокрема, частка насіння української селекції становила лише 22,6 % для кукурудзи, 9,2 % для соняшнику, 5,0 % для сої та 4,5 % для ріпаку. Такі тенденції свідчать про посилення залежності вітчизняного насінництва від іноземних селекційних досягнень у стратегічно важливих сегментах аграрного виробництва.

Причинами сформованої ситуації є не лише високий генетичний потенціал іноземних сортів і гібридів, а й комплексний підхід міжнародних компаній до просування продукції, що передбачає надання агровиробникам технологічних пакетів вирощування, консультативного супроводу та сучасних рішень з адаптації до кліматичних змін. У результаті іноземна селекція займає домінуючі позиції насамперед у сегментах культур із високою доданою вартістю.

Разом з тим, виробництво насіння гречки та проса практично повністю забезпечується сортами вітчизняної селекції, частка яких становить відповідно 100,0 % та 95,7 %. Це створює передумови для збереження національного селекційного потенціалу у зазначених сегментах та підтримання стабільного забезпечення внутрішнього ринку насіннєвим матеріалом. Водночас обмежені площі вирощування та порівняно нижча економічна привабливість цих культур не дозволяють сформувати достатню фінансову базу для сталого розвитку вітчизняної селекції та насінництва.

Таблиця 3

Виробництво кондиційного насіння нішевих сільськогосподарських культур в Україні у 2025 році (добазове, базове та сертифіковане)

Культури	Насіння української селекції, тис. тонн	Насіння іноземної селекції, тис. тонн		Насіння іноземної селекції, тис. тонн	Всього сертифіковано насіння, тис. тонн	Відсоток насіння української селекції, %
		ввезено з-за меж України	вироблено в Україні			
гречка	0,66	-	-	-	0,66	100,0
просо	0,67	0,03	-	0,03	0,70	95,7
овес	0,68	0,03	0,12	0,15	0,83	81,9
тритикале	0,358	0,003	-	0,003	0,361	99,2
яра пшениця	1,07	0,03	7,09	7,12	8,19	13,1
горох	1,3	0,6	4,0	4,6	5,9	22,0
Всього нішевих культур	4,7	0,7	11,2	11,9	16,6	28,5
Всього зернових з нішевими	75,6	23,2	139,6	162,8	238,4	31,7
Всього сертифіковано	80,1	51,0	171,8	222,8	302,9	26,4

Джерело: розраховано за даними [13]

Результати аналізу табл. 2 та 3 свідчать, що вітчизняна селекція зберігає відносно сильні позиції переважно у сегменті зернових колосових та окремих нішевих культур, тоді як виробництво насіння більшості високорентабельних культур значною мірою базується на використанні іноземних сортів і гібридів. У цілому частка насіння української селекції в загальному обсязі сертифікованого насіння зернових та олійних культур становить лише 26,4 %, що свідчить про посилення залежності аграрного сектору від іноземних селекційних досягнень.

Водночас аналіз структури насінництва не дає повного уявлення про рівень забезпечення товаровиробників якісним посівним матеріалом. Для оцінювання ефективності функціонування галузі важливим є визначення співвідношення між обсягами виробництва кондиційного насіння та фактичними площами товарних посівів відповідних культур. Саме цей показник дозволяє оцінити потенційні можливості оновлення сортового складу посівів, інтенсивність використання сертифікованого насіння та рівень відтворення генетичного потенціалу сортів у виробництві.

Особливої актуальності така оцінювання набуває в умовах воєнного стану, коли скорочення виробничих площ, порушення логістичних ланцюгів та зростання собівартості насінництва можуть негативно впливати на обсяги виробництва кондиційного насіння. Тому наступним етапом дослідження є аналіз динаміки виробництва кондиційного насіння та його співвідношення з площами товарних посівів основних сільськогосподарських культур у 2020–2025 роках, що наведено в табл. 4. та 5.

Таблиця 4

Динаміка виробництва кондиційного насіння зернових культур (без кукурудзи)

Рік	Виробництво кондиційного насіння зернових культур в Україні, тис. т	Площі товарних посівів, тис. га	Вироблено кондиційного насіння на 1 га, кг	Частка кондиційного насіння на 1 га при нормі посіву 200 кг, %
2020	202,4	9960,3	20,3	10,2
2021	170,0	10466,2	16,2	8,1
2022	101,8	7457,5	13,7	6,9
2023	107,6	6871,9	15,6	7,8
2024	102,5	7074,5	14,5	7,3
2025	109,9	7303,6	15,0	7,5
2025 до 2020 р., %	54,3	73,3	73,9	73,5

Джерело: розраховано за даними [2]

Динаміка виробництва кондиційного насіння зернових культур (без кукурудзи) за 2020–2025 рр. демонструє загальну тенденцію до скорочення обсягів виробництва порівняно з базовим 2020 роком.

Зокрема, виробництво кондиційного насіння знизилось з 202,4 тис. т у 2020 р. до 109,9 тис. т у 2025 р., що становить 54,3 % від рівня базового періоду.

Водночас спостерігається скорочення як площ товарних посівів (з 9960,3 до 7303,6 тис. га), так і виходу кондиційного насіння на 1 га (з 20,3 до 15,0 кг). Це свідчить про зниження інтенсивності насінницького виробництва, що може бути зумовлено як воєнними ризиками, так і обмеженням доступу до якісного генетичного матеріалу та ресурсів виробництва. Частка кондиційного насіння відносно нормативної потреби (200 кг/га) також залишається низькою – на рівні 7–10 %, що вказує на системний дефіцит якісного насіннєвого матеріалу.

Отримані результати засвідчують наявність структурних обмежень розвитку насінництва зернових культур, що зумовлює необхідність поглибленого аналізу окремих сегментів рослинництва для виявлення специфічних тенденцій формування насіннєвого ринку. У цьому контексті особливої аналітичної цінності набуває ринок олійних культур, серед яких доцільно окремо виділити сою як найбільш репрезентативний об'єкт дослідження.

Вибір сої як базової культури для подальшого аналізу зумовлений її специфічною структурою насінницького ринку. На відміну від соняшнику та ріпаку, де переважна частка селекційних досягнень представлена гібридними формами, у сої домінують сортові ресурси. Це створює більш прозорі умови для оцінювання співвідношення між вітчизняною та іноземною селекцією, оскільки у випадку сортів простежуються чіткіші механізми їх відтворення, поширення та комерційного обігу. Крім того, соя є культурою з високою адаптивністю та значним експортним потенціалом, що підсилює її роль як індикатора інтеграції українського аграрного сектору у світові аграрні ринки. Додатково, відносно менший рівень монополізації насіннєвого ринку сої порівняно з гібридними культурами дозволяє більш об'єктивно оцінити реальні позиції національної селекції в конкурентному середовищі (табл. 5).

Таблиця 5

Динаміка виробництва кондиційного насіння сої

Рік	Виробництво кондиційного насіння сої в Україні, тис. тонн	Площі товарних посівів, тис. га	Вироблено кондиційного насіння на 1 га, кг	Частка кондиційного насіння на 1 га при нормі посіву 100 кг, %
2020	21,4	1351,0	15,8	15,8
2021	18,5	1322,9	14,0	14,0
2022	17,2	1542,8	11,1	11,1
2023	22,6	1842,1	12,3	12,3
2024	22,4	2677,7	8,4	8,4
2025	24,2	2090,8	11,6	11,6
2025 до 2020 р., %	113,1	154,8	73,4	73,4

Джерело: розраховано за даними [2]

Дані табл. 5 свідчать, що у виробництві кондиційного насіння сої за 2020–2025 рр. спостерігається неоднорідна динаміка. Попри коливання у 2021–2024 рр., у 2025 р. обсяг виробництва зріс до 24,2 тис. т, що на 13,1 % перевищує рівень 2020 р. Водночас площі товарних посівів зросли значно суттєвіше – на 54,8 %, що зумовило зниження виходу кондиційного насіння на 1 га до 11,6 кг.

Це свідчить про розширення посівних площ за одночасного зниження ефективності насінницького виробництва. Частка кондиційного насіння відносно норми (100 кг/га) знизилася до 73,4 % у 2025 р., що вказує на послаблення інтенсивності насінництва навіть у більш адаптивному сегменті сої.

Отримані результати щодо сої дозволяють перейти до розгляду зовнішньоторговельних аспектів функціонування насінницької галузі, зокрема експорту насіння зернових та олійних культур, який відображає рівень конкурентоспроможності українського насінництва на зовнішніх ринках (табл. 6).

Аналіз даних табл. 6 показує, що експорт насіння зернових та олійних культур у 2021–2025 рр. характеризувався значною волатильністю. Найбільш виражене зростання спостерігалось у сегменті кукурудзи: з 17,3 млн дол. США у 2021 р. до 118,3 млн дол. США у 2024 р., що відображає активізацію інвестиційних проєктів у насінницькі потужності та високу конкурентоспроможність українського насіння на зовнішніх ринках.

Однак у 2025 р. обсяг експорту кукурудзи скоротився до 57,5 млн дол. США, що свідчить про суттєве погіршення виробничих і логістичних умов. Це зумовлено сукупністю факторів, зокрема руйнуванням енергетичної інфраструктури, кадровим дефіцитом, ускладненням логістики та зниженням стабільності виробничих процесів, що негативно вплинуло на формування експортних насіннєвих партій.

Таблиця 6

**Динаміка експорту насіння зернових та олійних культур упродовж 2021–2025 років,
млн. дол США**

Сільськогосподарські культури	Роки				
	2021	2022	2023	2024	2025
Пшениця	1,7	1,7	0,6	0,4	0,9
Жито	1,4	0,3	0,2	0,5	-
Ячмінь	0,1	0,1	0,1	0,3	-
Кукурудза	17,3	73,6	116,4	118,3	57,5
Соя	0,1	0,1	0,2	-	0,1
Соняшник	2,3	1,2	1,9	2,5	4,9
ріпак	0,5	0,2	-	0,3	-
сорго	0,3	-	-	-	0,1
Разом зернові та олійні	23,7	77,2	119,5	122,6	64,2

Джерело: узагальнено за даними [1; 2]

На тлі цього імпортна складова ринку залишається стабільно високою, що відображає глибоку інтеграцію українського аграрного сектору у глобальні технологічні ланцюги постачання (табл. 7).

Таблиця 7

**Динаміка імпорту насіння зернових та олійних культур протягом 2021–2025 років,
млн дол. США**

Сільськогосподарські культури	Роки				
	2021	2022	2023	2024	2025
Пшениця	2,1	0,6	1,1	1,0	1,0
Жито	2,3	0,2	0,1	0,2	1,5
Ячмінь	0,5	0,2	0,3	0,3	0,2
Кукурудза	88,5	70,5	50,7	41,4	74,6
Соя	1,2	0,4	1,2	2,9	2,7
Соняшник	243,3	208,0	219,7	211,1	190,9
ріпак	27,3	29,9	40,6	45,2	48,3
сорго	1,6	0,3	0,1	0,2	0,4
Разом зернові та олійні	365,2	310,1	313,8	302,3	319,6

Джерело: узагальнено за даними [1; 2]

Дані табл. 7 підтверджують домінування імпортного насіння, особливо в сегменті соняшнику, де обсяги імпорту коливаються в межах 190–243 млн дол. США. Це свідчить про стійку залежність від іноземних гібридів, які забезпечують високу врожайність і технологічну стабільність виробництва.

У 2025 р. також відзначається зростання імпорту кукурудзи до 74,6 млн дол. США (проти 41,4 млн дол. у 2024 р.), що майже в 1,8 раза більше. Це є прямим наслідком дефіциту внутрішньої пропозиції кондиційного насіння, спричиненого втратами виробничих потужностей, війсьними ризиками та нестабільними агрокліматичними умовами.

Таким чином, сукупний аналіз експорту та імпорту засвідчує структурну незбалансованість насінницького ринку України, де зростання експортного потенціалу окремих сегментів супроводжується одночасним посиленням імпортозалежності у стратегічних культурах.

Лише за останні п'ять років рівень використання насіння української селекції у загальній структурі насінневого забезпечення знизився: для зернових культур – на 18,0 %, для олійних – на 1,6 %. Така динаміка свідчить про поступове витіснення вітчизняного генетичного матеріалу з ринку та посилення залежності від іноземних сортів і гібридів. У результаті цього формується суттєва упущена вигода для національної селекційної системи, яка оцінюється у 114,2 млн дол. США, або близько 5,0 млрд грн.

Для деталізації зазначених втрат проведено розрахунок економічних наслідків скорочення частки української селекції у розрізі основних зернових та олійних культур (табл. 8).

Таблиця 8

Розрахунок збитків української селекції за рахунок збільшення частки використання насіння іноземних сортів

Культура	2020			2025			2025 до 2020, +/-			
	К-сть, тис. тонн	Ціна 1 тонни, дол. США	% укр. селекції	К-сть, тис. тонн	Ціна 1 тонни, дол. США	% укр. селекції	% укр. селекції	К-сть, тис. тонн	Ціна 1 тонни, дол. США	Упущена вигода, тис. дол. США
Озима пшениця	93,6	1562	66,2	38,6	1125	46,2	-20,0	-55,0	1125	-61875,0
Ярий ячмінь	19,3	1931	57,8	3,6	1408	33,3	-24,5	-15,7	1408	-22105,6
Озимий ячмінь	10,5	1931	49,3	2,9	1408	25,2	-24,1	-7,6	1408	-10700,8
Кукурудза	32,2	4496	29	25,3	5125	22,6	-6,4	-6,9	5125	-35362,5
Озиме жито	1	2065	15,7	0,5	1820	11,7	-4,0	-0,5	1820	-910,0
Всього зернових	156,6	4262	50	70,9	4706	32	-18,0	-85,7	4706	-130953,9
Соя	2,3	1771	10,7	1,2	4486	5	-5,7	-1,1	4486	-4934,6
Озимий ріпак	0,5	8907	10,2	0,3	11645	4,5	-5,7	-0,2	11645	-2329,0
Соняшник	3,4	10703	7,4	3	11339	8,9	1,5	-0,4	11339	-4535,6
Всього олійних	6,2	10230	8,6	4,5	11205	7	-1,6	-1,7	1166205	-11799,2
Разом	x	x	x	x	x	x	x	x	x	-142753,1
з урахуванням 20 % втрачених посівних площ										-114202,5

Джерело: дані [1; 2] та власні розрахунки

Аналіз результатів табл. 8 показує, що найбільші втрати формуються у сегменті зернових культур, передусім озимої пшениці та кукурудзи, що зумовлено їхньою значною питомою вагою у структурі посівів та високою вартістю насіннєвого матеріалу. Сукупний ефект скорочення частки української селекції у зерновому сегменті становить понад 130,9 млн дол. США, тоді як олійні культури формують додаткові втрати на рівні близько 11,8 млн дол. США.

Таким чином, загальна негативна економічна різниця підтверджує системний характер витіснення вітчизняної селекції з ринку та перерозподіл доданої вартості на користь іноземних насіннєвих компаній.

Військова агресія РФ стала каталізатором системної кризи в аграрному секторі, яка трансформувала не лише економічні показники, а й саму структуру виробництва. Близько 20 % угідь перебувають під прямим впливом бойових дій, що означає їх виключення з активного насінництва через мінування та забруднення токсичними речовинами.

Ці фактори призвели до того, що собівартість вирощування насіння зросла до 80,0 млрд грн, тоді як купівельна спроможність фермерів впала. Це стимулювало здебільшого перехід аграріїв на «насіння для власних потреб» (Farm Saved Seed), обсяг якого для України оцінюється у 1,7 млрд дол. США. Такий перехід створює хибне коло: менші витрати на посівний матеріал сьогодні призводять до зниження врожайності завтра, що ще більше погіршує фінансовий стан підприємств.

Окрім прямих руйнувань, критичним став фактор логістичного розриву. Витрати на страхування суден через воєнні ризики та обстріли портової інфраструктури Одещини суттєво підвищили вхідний поріг для експортерів насіння. Це призвело до того, що міжнародні компанії, такі як Bayer та Corteva, змушені були змінити свої стратегії: від чистого експорту до глибокої локалізації виробництва на заході та центральних областях України, де логістичне плече до ЄС коротше, а безпекові ризики відносно нижчі.

У зв'язку з цим нами розроблено пропозиції до Концепції державної підтримки селекції та насінництва до 2030 року. Концепція має бути спрямована на подолання негативних тенденцій розвитку галузі та активізацію інвестиційної діяльності. Концепція передбачає перехід від стихійного ринку до регульованої системи функціонування селекції та насінництва, що забезпечує ефективний захист прав інтелектуальної власності.

Реалізація Концепції дасть змогу залучити не менше 300 млн дол. США прямих іноземних інвестицій у розвиток насіннєвої галузі, зокрема будівництво насіннєвих заводів та логістичних центрів. Очікується створення до 45 тис. нових робочих місць у сільській місцевості, що сприятиме

стабілізації соціально-економічної ситуації на сільських територіях. Крім того, впровадження передбачених Концепцією заходів забезпечить збільшення частки органічного насіння до 10 %, розширення доступу українських виробників до преміальних ринків Європейського Союзу, запровадження обов'язкового декларування сортових посівів для протидії використанню фальсифікованого насіннєвого матеріалу та забезпечення належного надходження роялті.

Економічна логіка запропонованої Концепції полягає у тому, що лише легалізація ринку насіння та забезпечення ефективного механізму сплати селекційних платежів (Farm Saved Seed fees) створять фінансові передумови для розвитку фундаментальних досліджень, які є найбільш витратною складовою селекційного процесу.

З урахуванням стратегічної ролі насінництва запропонований нами проєкт Концепції Державної цільової програми до 2030 року спрямований на подолання ключових проблем галузі, серед яких незаконний обіг насіння сумнівного походження, недостатній рівень захисту прав інтелектуальної власності та низький рівень виплати роялті.

Попри війну, насіннєвий ринок України входить у фазу активної цифровізації, що обумовлено необхідністю економії ресурсів та підвищення точності операцій. Згідно з прогнозами експертів, у 2026 році аграрний сектор очікує масове впровадження таких технологій, як Big Data та прогностичні моделі через інтеграцію даних для вибору оптимального часу посіву та норми висіву насіння залежно від вологозабезпеченості ґрунту; автономні системи шляхом застосування роботизованих тракторів для міжрядного обробітку насінницьких посівів, що дозволяє мінімізувати вплив людського фактору та дефіциту кадрів, та NIRS-сенсори через використання спектроскопії безпосередньо в бункері комбайна для миттєвого аналізу якості зібраного насіннєвого матеріалу.

Ці технології не є розкішшю, а стають необхідністю для великих агрохолдингів, які прагнуть зберегти ефективність за умови зростаючих воєнних ризиків. Компанія Corteva, наприклад, вже пропонує на 2026 рік оновлені каталоги гібридів з технологіями LumiGEN та Optimum AQUAMax, які спеціально адаптовані для посушливих умов, що стають нормою для півдня України.

На основі проведеного дослідження обґрунтовано напрями удосконалення державного регулювання насінницької галузі України, реалізація яких сприятиме подоланню виявлених проблем функціонування ринку насіння, зменшенню імпортозалежності, підтримці вітчизняної селекції та адаптації галузі до сучасних економічних і євроінтеграційних викликів:

- *посилення державної підтримки вітчизняної селекції та насінництва* – зумовлено необхідністю збереження генетичного потенціалу українських сортів і гібридів, відновлення позицій національної селекції на внутрішньому ринку та зменшення залежності від імпортного насіннєвого матеріалу. Реалізація цього напрямку передбачає удосконалення механізмів фінансової підтримки селекційних установ, стимулювання використання насіння українського походження та створення умов для розвитку селекційної діяльності;

- *цифровізація та детінізація ринку насіння* – необхідність цього напрямку визначається поширенням неформального обігу насіннєвого матеріалу, недостатнім рівнем контролю за використанням сортів та недосконалістю механізмів захисту прав інтелектуальної власності. Впровадження цифрових систем обліку виробництва, реалізації насіння та ліцензійних договорів сприятиме підвищенню прозорості ринку та забезпеченню належного надходження роялті;

- *розвиток виробничої та логістичної інфраструктури насінництва через залучення інвестицій* – обґрунтований необхідністю відновлення і модернізації насіннєвих потужностей, які зазнали негативного впливу воєнних дій. Інвестиції у будівництво сучасних насіннєвих заводів, лабораторій контролю якості та логістичних центрів дозволять забезпечити стабільне виробництво кондиційного насіння та підвищити експортний потенціал галузі;

- *адаптація насінництва до вимог Європейського зеленого курсу та принципів сталого розвитку* – зумовлена необхідністю інтеграції української насіннєвої галузі до європейського економічного простору. Перспективними напрямами є розвиток органічного насінництва, впровадження ресурсоефективних технологій виробництва та підвищення екологічної стійкості насіннєвого виробництва.

Запропоновані напрями є взаємопов'язаними елементами системного розвитку насінницької галузі України та спрямовані на підвищення її конкурентоспроможності, зменшення імпортозалежності, захист прав інтелектуальної власності та зміцнення продовольчої безпеки держави.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження дозволило встановити, що система селекції, сортовивчення та насінництва України функціонує в умовах структурної трансформації, зумовленої воєнними ризиками, змінами нормативно-правового забезпечення, скороченням частки використання насіння вітчизняної селекції, зростанням імпортозалежності та порушенням стабільності виробничо-логістичних процесів. Встановлено, що протягом останніх років відбулося зниження частки української селекції у структурі насіннєвого забезпечення, що спричинило посилення залежності від іноземного генетичного матеріалу та втрату частини економічного потенціалу національної селекційної системи.

Аналіз експортно-імпортних операцій із насінням засвідчив структурну незбалансованість ринку, яка проявляється одночасним збереженням експортного потенціалу окремих сегментів та високою залежністю від імпортного насіннєвого матеріалу за стратегічними культурами, насамперед соняшником і кукурудзою. Водночас воєнні дії посилили виробничі та логістичні обмеження, що негативно вплинуло на можливості формування стабільної пропозиції кондиційного насіння.

Обґрунтовано, що ключовими проблемами функціонування насінницької галузі залишаються недостатній рівень державної підтримки вітчизняної селекції, недосконалість механізмів захисту прав інтелектуальної власності, поширення неформального обігу насіння та необхідність модернізації виробничої інфраструктури. Вирішення зазначених проблем потребує удосконалення системи державного регулювання за такими напрямками: посилення підтримки селекційної діяльності та виробництва насіння вітчизняної селекції, цифровізація та підвищення прозорості ринку насіння, удосконалення механізмів захисту прав інтелектуальної власності, розвиток насінницької інфраструктури та адаптація галузі до європейських вимог сталого розвитку.

Розроблений проєкт Концепції державної підтримки селекції та насінництва до 2030 року спрямований на формування системних механізмів удосконалення державного регулювання галузі, підвищення ефективності використання вітчизняного генетичного потенціалу, посилення захисту прав селекціонерів та створення умов для залучення інвестицій у насіннєве виробництво.

Реалізація запропонованих заходів державної політики сприятиме підвищенню конкурентоспроможності національної системи селекції та насінництва, зниженню імпортозалежності, забезпеченню прозорості функціонування ринку насіння та зміцненню продовольчої безпеки України.

Література

1. Державна митна служба України : офіційний вебсайт. URL: <https://customs.gov.ua/> (дата звернення: 10.06.2026).
2. Державна служба статистики України : офіційний вебсайт. URL: <https://stat.gov.ua/uk> (дата звернення: 10.06.2026).
3. Захарчук О. В., Вишневецька О. В., Ткачик С. О., Завальнюк О. І. Державне регулювання охорони прав на сорти рослин в Україні. *Наука і техніка сьогодні. Серія «Економіка»*. 2023. № 11(25). С. 274-295.
4. Захист прав інтелектуальної власності: норми міжнародного і національного законодавства та їх правозастосування : практ. посіб. / Д. Лонг, П. Рей, В. О. Жаров та ін. Київ : К.І.С., 2007. 448 с.
5. Інноваційно-інвестиційний розвиток ринків технічних засобів, насіння і технологій в рослинництві : монографія / О. В. Захарчук, О. В. Вишневецька, Я. В. Навроцький та ін. ; за ред. О. В. Захарчука. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2022. 264 с.
6. Інформаційно-довідкова система «Реєстр сортів». *Український інститут експертизи сортів рослин* : офіційний вебсайт. URL: <http://service.ukragroexpert.com.ua/> (дата звернення: 16.06.2026).
7. Іськова О. В. Новели законодавства України у сфері охорони прав на сорти рослин у контексті європейської інтеграції України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 1. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/bitstreams/84e4fb6a-54d8-466d-b213-c8adce7cdeda/download> (дата звернення: 10.06.2026).
8. Матвієць В. Г., Абрамик Л. М., Сонець Т. Д. Використання сорту рослин як об'єкта інтелектуальної власності. *Передгірне та гірське землеробство і тваринництво*. 2015. Вип. 58(II). URL: <https://phzt-journal.isgkr.com.ua/wp-content/uploads/zbirnik/58-2ua/31.pdf> (дата звернення: 4.06.2026).
9. Про заходи щодо реалізації Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» : Постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 р. № 1183 (в ред. станом на 11.08.2023 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1183-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.06.2026).
10. Про насіння та садивний матеріал : Закон України від 26 грудня 2002 р. № 411-IV (в ред. станом на 10.06.2023 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/411-15#Text> (дата звернення: 10.06.2026).
11. Про охорону прав на сорти рослин : Закон України від 21 квітня 1993 р. № 3116-XII (в ред. станом на 10.06.2023 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3116-12> (дата звернення: 10.06.2026).
12. Регламент Комісії (ЄС) № 1239/95 від 31 травня 1995 року, що встановлює правила застосування Регламенту Ради (ЄС) № 2100/94 щодо процедур, які розглядає Бюро Співтовариства з захисту прав на сорти рослин. URL: <https://ukragroexpert.com.ua/uploads/page/5a7da9703d00d.pdf> (дата звернення: 10.06.2026).
13. Реєстр посівних сертифікатів на насіння та садивний матеріал 2025. *Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України* : офіційний вебсайт. URL: <https://me.gov.ua/view/7adb860c-7b60-48ea-b0f5-3c26763bc4c0> (дата звернення: 04.06.2026).

14.Ткачик С. О. Щодо реєстрації сортів рослин в Україні без офіційних випробувань. *Проблемні питання адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу у сфері охорони прав на сорти рослин* : збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Київ, 28 листопада 2019 р.). Київ, 2019. С. 56-59. URL: <https://sops.gov.ua/uploads/page/news/2019-11-28.pdf> (дата звернення: 16.06.2026).

15.Enabling the Business of Agriculture 2015: Progress Repor. Washington : World Bank Group, 2015. 158 p.

16.Forming of the seed production system in Ukraine: trends, challenges and threats / Zakharchuk O., Matsybora T., Melnyk S., Tkachyk S., Kovalev S. *Scientific Horizons*. 2023. Vol. 26. № 12. P. 107-116. DOI: 10.48077/scihor3.2024.107

References

1. State Customs Service of Ukraine (2026), Official website, available at: <https://customs.gov.ua/> (access date June 10, 2026).

2. State Statistics Service of Ukraine (2026), Official website, available at: <https://stat.gov.ua/uk> (access date June 10, 2026).

3. Zakharchuk, O.V., Vyshnevetska, O.V., Tkachyk, S.O. and Zavalniuk, O.I. (2023), "State regulation of the protection of plant variety rights in Ukraine", *Nauka i tekhnika siohodni. Seriiia "Ekonomika"*, no. 11(25), pp. 274-295.

4. Long, D., Ray, P., Zharov, V.O. et al. (2007), *Zakhyst prav intelektualnoi vlasnosti: normy mizhnarodnoho i natsionalnoho zakonodavstva ta yikh pravozastosuvannia* [Protection of Intellectual Property Rights: Norms of International and National Legislation and Their Law Enforcement], K.I.S., Kyiv, Ukraine, 448 p.

5. Zakharchuk, O.V., Vyshnevetska, O.V., Navrotskyi, Ya.V. et al. (2022), *Innovatsiino-investytsiinyi rozvytok ryнкiv tekhnichnykh zasobiv, nasinnia ta tekhnolohii v roslynnystvi* [Innovation and Investment Development of Markets for Machinery, Seeds and Technologies in Crop Production], NSC "IAE", Kyiv, Ukraine, 264 p.

6. Ukrainian Institute for Plant Variety Examination (2026), "Information and Reference System "Register of Varieties"", available at: <http://service.ukragroexpert.com.ua/> (access date June 16, 2026).

7. Iskova, O.V. (2019), "Novelties of Ukrainian legislation in the field of plant variety rights protection in the context of European integration of Ukraine", *Porivnialno-analitychne pravo*, no. 1, available at: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/bitstreams/84e4fb6a-54d8-466d-b213-c8adce7cdeda/download> (access date June 10, 2026).

8. Matviets, V.H., Abramyk, L.M. and Sonets, T.D. (2015), "Use of a plant variety as an object of intellectual property", *Peredhirne ta hirske zemlerobstvo i tvarynnystvo*, Issue 58(II), pp. 145-150, available at: <https://phzt-journal.isgkr.com.ua/wp-content/uploads/zbirnik/58-2ua/31.pdf> (access date June 04, 2026).

9. Cabinet of Ministers of Ukraine (2002), Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Measures to Implement the Law of Ukraine "On Protection of Plant Variety Rights"" dated 19.08.2002 no. 1183, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1183-2002-%D0%BF#Text> (access date June 10, 2026).

10.The Verkhovna Rada of Ukraine (2002), Law of Ukraine "On Seeds and Propagating Material" dated 26.12.2002 no. 411-IV, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/411-15#Text> (access date June 10, 2026).

11.The Verkhovna Rada of Ukraine (1993), Law of Ukraine "On Protection of Plant Variety Rights" dated 21.04.1993 no. 3116-XII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3116-12> (access date June 10, 2026).

12.European Commission (1995), Commission Regulation (EC) no. 1239/95 of 31 May 1995 establishing implementing rules for the application of Council Regulation (EC) no. 2100/94 as regards proceedings before the Community Plant Variety Office, available at: <https://ukragroexpert.com.ua/uploads/page/5a7da9703d00d.pdf> (access date June 10, 2026).

13.Ministry of Economy of Ukraine (2026), "Register of Seed Certificates for Seeds and Planting Material 2025", available at: <https://me.gov.ua/view/7adb860c-7b60-48ea-b0f5-3c26763bc4c0> (access date June 04, 2026).

14.Tkachyk, S.O. (2019), "Regarding the registration of plant varieties in Ukraine without official trials", *Problemni pytannia adaptatsii zakonodavstva Ukrainy do zakonodavstva Yevropeiskoho Soiuzu u sferi okhorony prav na sorty roslyn: materialy nauково-praktychnoi konferentsii* [Problematic Issues of Adapting Ukrainian Legislation to European Union Legislation in the Field of Protection of Plant Variety Rights: Proceedings of the Scientific and Practical Conference] (Kyiv, 28 November 2019), Kyiv, Ukraine, pp. 56-59, available at: <https://sops.gov.ua/uploads/page/news/2019-11-28.pdf> (access date June 16, 2026).

15.World Bank Group (2015), *Enabling the Business of Agriculture 2015: Progress Report*, World Bank Group, Washington, USA, 158 p.

16.Zakharchuk, O., Matsybora, T., Melnyk, S., Tkachyk, S. and Kovalev, S. (2023), "Forming of the seed production system in Ukraine: trends, challenges and threats", *Scientific Horizons*, Vol. 26, no. 12, pp. 107-116, DOI: <https://doi.org/10.48077/scihor3.2024.107>

Захарчук О.В., Мельник С.І., Вишневецька О.В., Ткачик С.О.

СЕЛЕКЦІЯ, СОРТОВИВЧЕННЯ ТА НАСІННИЦТВО УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА НАСЛІДКИ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН

Мета. Дослідження сучасного стану і тенденцій розвитку селекції, сортовивчення та насінництва України в умовах трансформації нормативно-правового забезпечення, оцінювання впливу законодавчих змін на функціонування галузі та обґрунтування напрямів удосконалення державного регулювання з урахуванням сучасних викликів європейської інтеграції, воєнного стану та забезпечення продовольчої безпеки.

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження є системний підхід, що забезпечив комплексне вивчення сучасного стану, тенденцій розвитку та особливостей функціонування селекції, сортовивчення і насінництва України в умовах трансформації нормативно-правового середовища. Для досягнення поставленої мети використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема системний аналіз – для оцінювання стану та виявлення проблем розвитку галузі; наукове узагальнення – для формування висновків щодо впливу законодавчих змін, євроінтеграційних процесів і воєнних викликів; порівняльно-правовий метод – для аналізу нормативно-правового забезпечення України та Європейського Союзу у сфері охорони прав на сорти рослин і регулювання ринку насіння; економіко-статистичний – для дослідження динаміки сортових ресурсів, виробництва насіння та зовнішньої торгівлі; аналітичний – для виявлення сучасних тенденцій і проблем розвитку галузі; логічне моделювання – для обґрунтування напрямів удосконалення державного регулювання. Інформаційну базу дослідження становили нормативно-правові акти України та Європейського Союзу, офіційні статистичні матеріали, дані державних реєстрів, наукові публікації та результати власних розрахунків.

Результати дослідження. Встановлено, що гармонізація законодавства України із законодавством Європейського Союзу створює нові можливості для розвитку селекції, сортовивчення та насінництва, водночас посилюючи ризики для державного сортовипробування, охорони прав селекціонерів і збереження національного селекційного потенціалу. Проаналізовано сучасний стан сортових ресурсів, виробництва насіння, експортно-імпорتنих процесів і рівень використання сортів вітчизняної селекції. Виявлено тенденції до посилення імпортозалежності, скорочення частки української селекції, поширення неформального обігу насіння та необхідність удосконалення механізмів державної підтримки, цифровізації ринку насіння і розвитку насінницької інфраструктури.

Наукова новизна результатів дослідження. Набуло подальшого розвитку обґрунтування напрямів удосконалення державного регулювання селекції, сортовивчення та насінництва України на основі комплексного врахування нормативно-правових змін, євроінтеграційних процесів, воєнних викликів, стану сортових ресурсів, виробництва насіння та рівня імпортозалежності галузі, що дало змогу систематизувати ключові проблеми функціонування ринку насіння та визначити пріоритетні напрями державної політики щодо підтримки вітчизняної селекції, підвищення прозорості ринку й удосконалення механізмів захисту прав інтелектуальної власності.

Практична значущість результатів дослідження. Одержані результати можуть бути використані органами державної влади при формуванні політики розвитку селекції, сортовивчення та насінництва, удосконаленні нормативно-правового забезпечення, системи державного сортовипробування й охорони прав на сорти рослин, а також науковими установами та суб'єктами насінництва при розробленні стратегій розвитку галузі, спрямованих на зміцнення сучасної та продовольчої безпеки України.

Ключові слова: селекція, сортовивчення, насінництво, сорти рослин, охорона прав на сорти рослин, державне регулювання, законодавчі зміни, насіннева безпека, європейська інтеграція, продовольча безпека.

Zakharchuk O.V., Melnyk S.I., Vyshnevetska O.V., Tkachyk S.O.

PLANT BREEDING, VARIETY EVALUATION AND SEED PRODUCTION IN UKRAINE: CURRENT DEVELOPMENT TRENDS AND THE IMPACT OF LEGISLATIVE CHANGES

Purpose. The aim of the article is to investigate the current state and development trends of plant breeding, variety testing, and seed production in Ukraine under the transformation of the regulatory and legal framework; to assess the impact of legislative changes on the functioning of the sector; and to substantiate directions for improving state regulation in the context of European integration, martial law, and the need to ensure food security.

Methodology of research. The methodological basis of the study is a systems approach, which ensured a comprehensive examination of the current state, development trends, and functional characteristics of plant breeding, variety testing, and seed production in Ukraine under the transformation of

the regulatory framework. A combination of general scientific and specialized methods was employed to achieve the research objective, including systems analysis to assess the current state of the sector and identify its key development challenges; scientific generalization to formulate conclusions regarding the impact of legislative changes, European integration processes, and wartime challenges; the comparative legal method to analyse the regulatory frameworks of Ukraine and the European Union governing plant variety protection and seed market regulation; economic and statistical methods to examine the dynamics of varietal resources, seed production, and foreign trade; analytical methods to identify current development trends and sectoral challenges; and logical modelling to substantiate directions for improving state regulation. The information base comprised the regulatory and legal acts of Ukraine and the European Union, official statistical data, state registers, scientific publications, and the author's own analytical calculations.

Findings. It has been established that the harmonization of Ukrainian legislation with that of the European Union creates new opportunities for the development of plant breeding, variety testing, and seed production while simultaneously increasing risks to the state variety testing system, the protection of plant breeders' rights, and the preservation of the national breeding potential. The current state of varietal resources, seed production, export-import processes, and the use of domestically bred varieties was analysed. The research identifies growing import dependence, a declining share of Ukrainian-bred varieties, the expansion of informal seed circulation, and the need to improve state support mechanisms, accelerate the digitalization of the seed market, and develop seed production infrastructure.

Originality. The scientific novelty of the study lies in the further development of the conceptual substantiation of directions for improving the state regulation of plant breeding, variety testing, and seed production in Ukraine based on the comprehensive consideration of regulatory changes, European integration processes, wartime challenges, and the state of varietal resources, seed production, and the level of the sector's import dependence. This made it possible to systematize the key challenges facing the seed market and to identify priority directions of state policy aimed at supporting domestic plant breeding, enhancing market transparency, and strengthening the protection of intellectual property rights.

Practical value. The obtained research findings can be used by public authorities in shaping policies for the development of plant breeding, variety testing, and seed production, improving the regulatory framework, the state variety testing system, and the protection of plant variety rights. They may also be applied by research institutions and seed-sector stakeholders in developing strategies aimed at strengthening Ukraine's seed and food security.

Key words: plant breeding, variety testing, seed production, plant varieties, plant variety rights protection, state regulation, legislative changes, seed security, European integration, food security.

Дата надходження рукопису: 15.07.2026

Дата прийняття рукопису до друку: 14.08.2026

Дата публікації: 28.08.2026